

Zedníková, Marta

Maďarská a nemecká menšina na Slovensku a ich postoj k slovenskej otázke v rokoch 1918-1938

In: *Otázky dějin střední a východní Evropy. II.* Hejl, František (editor); Kolečka, Josef (editor). Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1975, pp. 247-263

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121268>

Access Date: 28. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTA ZEDNÍKOVÁ

MAĎARSKÁ A NEMECKÁ MENŠINA NA SLOVENSKU A ICH POSTOJ K SLOVENSKEJ OTÁZKE V ROKOCH 1918–1938*)

Naša historiografia rozoberá slovenské problémy v predmníchovskej republike na čoraz širšej základni. Až do začiatku šesťdesiatych rokov sa pozornosť sústreďuje predovšetkým na hospodárske problémy Slovenska, ktoré skutočne tvorili bázu, na ktorej vyrastala väčšina nezrovnalostí sociálnych, politických i národnostných. V šesťdesiatych rokoch sa stáva zrejmom nevyhnutnosť štúdia širších problémových okruhov – dejín revolučného hnutia, dejín KSČ na Slovensku – významným prínosom sú práce M. Gosiorovského¹ a V. Plevzu,² vznikajú prvé práce o centralistických stranách a o politickej správe na Slovensku.

V poslednom desaťročí je veľká pozornosť venovaná národnostnej otázke, zvlášť slovenskej otázke. K postihnútiu špecifik slovenskej otázky, všetkých jej prejavov a dôsledkov v slovenskej spoločnosti, prispela výmena názorov medzi historikmi, zachytená v dvoch zborníkoch. Prvý z nich – Slováci a ich národný vývin³ – obsahuje príspevky k národotvornému procesu Slovákov. Druhý zborník – Slovenká otázka a stredná Európa v novovekých dejinách⁴ – ukazuje štátoprávne snahy Slovákov od 19. storočia až do roku 1949. Slovenská otázka je tu zachytená nielen vo svojom

* Studie vznikla v rámci prípravy disertační práce k dosažení hodnosti PhDr. (red.).

¹ M. Gosiorovský: Slovensko a V. zjazd KSČ, ČsČH roč. 1/1953, str. 4; M. Gosiorovský: K niektorým otázkam vzťahu Čechov a Slovákov v politike KSČ, HČ roč. XVI/1968, str. 354; M. Gosiorovský: Predstavy o štátoprávnom postavení Slovenska v rokoch 1914–1939, Zborník FF UK v Bratislave, roč. XXII/1971, str. 191.

² V. Plevza: KSČ a revolučné hnutie na Slovensku 1929–1938, Bratislava 1965; V. Plevza: Davisti v revolučnom hnutí, Bratislava 1965; V. Plevza: Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava 1971; V. Plevza, Prehľad dejín KSČ na Slovensku, Bratislava 1971.

³ Slováci a ich národný vývin (Zborník materiálov z V. zjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici), Bratislava 1966.

⁴ Slovenská otázka a stredná Európa v novovekých dejinách, Zborník FF UK v Bratislave, roč. XXII/1971, Historica.

vnútornom vývoji, ale zároveň z hľadiska medzinárodného, právneho, hospodárskeho, sociálneho i politického, teda v skutočne širokých súvislostiach.

Vo väčšine prác sa pri spracovávaní problémov súvisiacich so slovenskou otázkou stretávame s dôrazom na jej ekonomickú stránku. Nemožno popierať dôležitosť tohto faktoru, ale nesmieme zabúdať na ďalšie jej determinanty. Slovenská otázka nie je zatiaľ spracovaná na základe ideologického rozboru slovenskej spoločnosti, nedostatočne je určený vzťah českých strán a českej spoločnosti k slovenským problémom. Zároveň sa v prevažnej časti prác, dôrazom na význam slovenskej otázky, stávajú druhoradými problémy menším. Je nutné uvedomiť si, že menšiny boli súčasťou slovenskej spoločnosti v predmníchovskej republike, ich problémy sú preto tesne späté so slovenskou otázkou, či už ide o pôsobenie iredenty prostredníctvom maďarskej menšiny a HSLS, diferenciáciu nemeckej a maďarskej menšiny, ktorú využívali hlavné ideové prúdy na Slovensku, alebo o revolučné hnutie maďarských komunistov, významnej opory KSC na Slovensku.

Základnú orientáciu o vývoji najpočetnejšej menšiny na Slovensku – Maďarov – získame z práce J. Purgata: *Od Trianonu po Košice*.⁵ Vzhľadom na pomerne dlhý časový úsek, ktorým sa autor zaoberá, nepostihuje do hĺbky všetky problémy súvisiace s maďarskou menšinou. Značnú pozornosť venovali historici maďarskej iredente a revizionizmu – významné sú práce J. Kramera⁶ o pôsobení iredenty na Slovensku opierajúce sa o bohatý materiál predovšetkým maďarských archívov.

Práce slovenských a maďarských historikov v posledných rokoch sú dôkazom toho, že je nutná diferenciácia menšinového hnutia na Slovensku a nie je možné hovoriť o ňom len vo vzťahu k revizionizmu a iredente. Dezider Csizmadia⁷ sa v svojich štúdiách venuje práve maďarským pokrokovým silám, ich boju proti fašizmu. Veľmi zaujímavý a skutočne hodnotný je zborník *Magyarok Csehszlovákiában*,⁸ zostavený Z. Holotíkovou. Obsahuje príspevky a spomienky na účasť maďarských komunistov žijúcich v Československu, na revolučnom hnutí od roku 1917 až do obdobia budovania socializmu. Béla Balázs⁹ prispieva svojou prácou „*Nielőtt elfelejténém...*“, k dejinám robotníckeho hnutia na južnom Slovensku. Na problematiku menšín v mezivojnovom období naväzujú práce J. Zvara¹⁰

⁵ J. Purgat, *Od Trianonu po Košice*, Bratislava 1970.

⁶ J. Kramer, *Maďarská iredenta na Slovensku v období od pádu Maďarskej sovietskej republiky do konca roku 1921*, HČ roč. IV/1956, str. 487; J. Kramer, *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike (1919–1938)*, Bratislava 1957.

⁷ Dezider Csizmadia, *Maďarský pracujúci ľud v ČSR v boji proti nastupujúcemu fašizmu v rokoch 1934–1935*, HČ roč. VI/1958, str. 338; Dezider Csizmadia, *K problémom vzťahov československých a maďarských pokrokových síl medzi dvoma svetovými vojnami (1918–1938)*, HČ roč. XVIII/1970, str. 406.

⁸ *Magyarok Csehszlovákiában. Tanulmányok és visszemlékezések*. Bratislava 1969.

⁹ Béla Balázs, *Mielőtt elfelejténém...* (Adalékok a délszlovákiai munkásmozgalom történetéhez), Bratislava 1973.

¹⁰ J. Zvara, *Vývoj politického postavenia maďarskej národnostej skupiny, Priebeh vedecké a pedagogické práce kateder marx.-lenin*. 1964, č. 5, str. 732; J. Zvara, *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*, Bratislava 1969; J. Zvara, *Maďarská otázka v Československej republike v rokoch 1948–1954, Príspevky k dejinám KSC 1965/3*.

a L. Tilkovszkého¹¹ sústredené na menšinové hnutie po roku 1945. Tilkovszky sa zaoberá nielen predstavami o riešení slovenskej otázky maďarskými vládnucimi kruhmi, ich vzťahom k tísovmu režimu, čím umožňuje nový pohľad na túto problematiku, ale zároveň citlivo rozoberá situáciu na Maďarmi okupovanom území južného Slovenska, Zakarpatskej Ukrajiny, Sedmihradska. Jeho práca „Revizió és nemzetiségpolitika magyarországon 1938–1941“¹² je dôkazom toho, že maďarskí historici sa nevyhýbajú týmto otázkam, ale naopak snažia sa o ich objektívne zhodnotenie. Značný význam pre kritický pohľad na uvedené problémy má vydanie dokumentov maďarskej zahraničnej politiky „Diplomáciai iratok Magyarországon külpolitikájához 1936–1945“¹³ ako i práce F. Borosa¹⁴ a I. I. Popa¹⁵ o maďarsko-československých vzťahoch. Skutočnosť, že otázka Slovenska, či Československa vôbec, bola jedným z určujúcich faktorov vzťahu Maďarska a Poľska (a naopak, podstatnú časť poľsko-slovenských vzťahov tvorili vzťahy poľsko-maďarské) odráža sa i v práci Macieja Koźmińskiego „Polska i Węgry przed druga wojna światowa (październik 1938 – wrzesień 1939).“¹⁶

Nemecká menšina bola početne slabšia, ako maďarská (k maďarskej národnosti sa pri sčítaní ľudu v roku 1930 hlásilo na Slovensku 17,58 % a k nemeckej 4,53 % obyvateľov),¹⁷ ale zohrala v období predmníchovskej republiky významnú úlohu. Väčšina prác o nemeckej menšine v Československu hovorí o slovenských Nemcoch len okrajovo – či ide o práce J. Césara a B. Černého,¹⁸ alebo V. Krála;¹⁹ samotná problematika nemeckého menšinového hnutia na Slovensku je zatiaľ nedostatočne spracovaná. O to väčší význam majú práce J. Kramera, E. K. Jahna, L. Holotíka, M. Kropiláka a L. Liptáka.²⁰ J. Kramer²¹ sa zaoberá postojom a spolupracou Nemcov a Maďarov na Slovensku, vzťahom ich politických strán. V práci „Die Deutschen in der Slowakei in den Jahren 1918–1929,“²² sa E. K. Jahn

¹¹ L. Tilkovszky, Magyar-szlovák viszony és szlovák nemzetiségi mozgalom. Magyarországon a bécsi döntés után 1938–1941, Századok 1964/98, str. 383–418; L. Tilkovszky, Južné Slovensko v rokoch 1938–1945, Bratislava 1972.

¹² L. Tilkovszky, Revizió és nemzetiségpolitika magyarországon 1938–1941, Budapest 1967.

¹³ Diplomáciai iratok Magyarországon külpolitikájához 1936–1945, 1. diel zost. L. Kerekes, Budapest 1962, 2. diel zost. M. Adám, Budapest 1965.

¹⁴ F. Boros, Magyar-csehszlovák kapcsolatok 1918–1921-ben, Budapest 1970. F. Boros, O protičeskoslovenských revizionistických plánech horthyovské reakce 1919–1920, ČsČH roč. 15/1967, str. 344.

¹⁵ I. I. Pop, Československo-vengverskije otnošeniya 1935–1939, Moskva 1972.

¹⁶ M. Koźmiński, Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938–wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i iredenty. Wrocław 1970.

¹⁷ Bližšie Československá statistika, sv. 98, řada VI, Praha 1934, str. 46.

¹⁸ J. César – B. Černý, Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938, I. a II. díl, Praha 1962; J. César – B. Černý, Iredentistické hnutí německých buržoazních nacionalistů v ČSR v letech 1918–1929, ČsČH roč. IX/1961, str. 789.

¹⁹ V. Král, Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933–1947, Dokumentensammlung, Praha 1964.

²⁰ L. Holotík, M. Kropilák, L. Lipták, Nemecká otázka a Československo 1938–1961, Bratislava 1962.

²¹ J. Kramer, Cesta slovenských Nemcov od uhorskej orientácie k orientácii veľkonemeckej, Nové obzory, Košice 1963, č. 5, str. 163–189.

²² E. K. Jahn, Die Deutschen in der Slowakei in den Jahren 1918–1929, 1971.

snaží zachytiť postavenie Nemcov na Slovensku v širšom zábere — včetně ich sociálnej, hospodárskej, náboženskej štruktúre, vzťahu maďarského a nemeckého nacionalizmu v praxi nemeckých strán, prenikanie sudeto-nemeckých strán na Slovensko. Autor upozorňuje na to, že pozornosť je treba sústrediť nielen na iredentu a fašizmus v medzivojnovom menšinovom hnutí na Slovensku, ale — konkrétne u nemeckej menšiny — aj na ich protifašistický postoj, účasť v Slovenskom národnom povstaní a v odboji vôbec. Pred našou historiografiou stojí nielen tento problém, ale i ďalšie úlohy — určiť špecifiká vývoja spišských Nemcov, ich ideológie, analyzovať programy nemeckých a maďarských strán a porovnať ich so situáciou v ostatných stranách na Slovensku, určiť odlišnosti a ich príčiny. Príkladom takéhoto metodologického postupu je štúdia Roberta Šavela „Vznik a činnosť maďarských buržoazných strán na Slovensku do podpísania Trianonskej mierovej zmluvy“.²³ Rozborom vzťahu maďarských nacionalistov k HSLŠ v prvých rokoch republiky prispieva k objasneniu slovenských problémov z hľadiska menšín. Je však nutné zaoberať sa nielen maďarskou a nemeckou menšinou, ale i otázkou Rusínov na východnom Slovensku, ktorá zostáva stále na okraji záujmu historikov.

* * *

Krátky pohľad na stupeň spracovanosti menšinovej problematiky predmníchovského Slovenska v našej historiografii ukazuje veľké medzery a nedostatky, ale zároveň prvé kroky na ceste k objektívnemu zhodnoteniu menšinového hnutia, predovšetkým zdôraznením jeho vnútornej diferenciácie. Skutočnosť, že sociálna, hospodárska a politická štruktúra menšín bola viacmenej zhodná so štruktúrou slovenskej spoločnosti, predurčovala postoje jednotlivých strán a skupín k riešeniu slovenskej otázky.

Maďari na Slovensku netvorili jednotný tábor, ochotný k akejkolvek spolupráci s Maďarskom. Časť bola priamo organizovaná v československých stranách, najmä agrárnej, ktorá bola pre maďarských roľníkov, tvoriacich 65 % menšiny, príťažlivá mnohými hospodárskymi výhodami, aj ideologicky. Medzi poľnohospodárskymi robotníkmi mala silné pozície KSC — počas celého trvania predmníchovskej republiky tu dostávala viac hlasov, ako v čisto slovenských okresoch; občania maďarskej národnosti tvorili tretinu členskej základne KSC na Slovensku. Maďarskí sociálni demokrati po zlúčení maďarsko-nemeckej sociálnej demokracie s československou sociálnou demokraciou (1926) vytvárajú v nej maďarskú sekciu.

V polovici tridsiatych rokov mali na maďarskú menšinu na Slovensku najväčší vplyv Krajinská kresťansko-sociálna strana a Maďarská národná strana.

Krajinská kresťansko-sociálna strana (vzniká 23. 11. 1919) sa snaží zjednotiť Maďarov na základe kresťanského socializmu, v ideologickej sfére sa v podstate zhoduje s Hlinkovou Slovenskou ľudovou stranou. Plán spolupráce s HSLŠ sa jej — až na jednotlivé problémové dohody — nepodarilo realizovať prakticky až do roku 1938. V tridsiatych rokoch zamýšľali pred-

²³ R. Šavel, Vznik a činnosť maďarských buržoazných strán na Slovensku do podpísania Trianonskej mierovej zmluvy, Zborník Ústavu marx-lenin. UK Bratislava, roč. IV/1973, Dejiny robotníckeho hnutia, str. 19—40.

stavitelia Kresťansko-sociálnej strany perspektívne vytvoríť jednotný blok menšín spolu so slovenskými opozičnými stranami, najskôr sa malo uskutočniť zlúčenie maďarských a nemeckých opozičných strán zvlášť. Prvé skúsenosti zo spoločného postupu boli z rokov predchádzajúcich – 21. 1. 1921 vytvára v Piešťanoch nemecká sekcia Kresťansko-sociálnej strany spolu s Zipscher deutsche Partei a Maďarskou národnou stranou „spojené opozičné strany“. Prvým bodom ich spoločného programu je „Autonomie für die Slowakei“.²⁴ Spojené opozičné strany žiadajú autonómiu i v období, keď HSLŠ vzhľadom na svoju účasť vo vláde od tohoto požiadavku dočasne ustupuje. Maďarskí revizionisti sa domnievali, že pomocou celo-slovenského opozičného bloku (mali sa k nemu pripojiť aj autonómisti z Podkarpatskej Rusi a spíšskí Nemci) by sa mala vytvoríť na Slovensku situácia, výhodnejšia pre akcie namierené proti Československej republike. Táto idea „bloku praobyvateľov Slovenska“ zapadala do celoeurópskych plánov maďarských revizionistov, ktorí chceli zjednotiť všetkých príslušníkov maďarskej národnosti v štátoch Malej dohody, samozrejme len takých, ktorí sa nevzdávali myšlienky na revíziu Trianonu. Realizátorom tejto akcie na Slovensku mal byť dr. G. Szűlő (od roku 1925 predseda Kresťansko-sociálnej strany), ktorý vypracoval presný plán celej akcie a predložil ho 26. 6. 1930 širšiemu vedeniu strany.²⁵

Dňa 15. 6. 1930 notifikovala československá vláda maďarskej vláde výpoveď československo-maďarskej obchodnej zmluvy (z 8. 8. 1927) k 15. 12. 1930. Maďarské revizionistické kruhy chceli odpovedať československej vláde i tým, že pomocou maďarských menšinových strán a HSLŠ mienili rušivo ovplyvniť hospodársku konsolidáciu Československa. Maďarská kresťansko-sociálna strana navrhuje preto hlinkovcom na jeseň 1930 pri rokovaniach o bloku „praobyvateľov Slovenska“ v prvej etape spoluprácu na ekonomickom úseku. Maďarské strany po splnení dohôd ľudákmi boli ochotné finančne dotovať rôzne spolky pôsobiace pod patronátom HSLŠ. Ľudáci však zároveň rokujú s vládnymi stranami a tak ani neprekvapuje, že keď rokovania o bloku praobyvateľov – už po udelení finančných podpôr – mali vyvrcholiť, zástupcovia HSLŠ sa na určené miesto nedostavili.²⁶ Vedenie ľudovej strany sa vyslovuje v tom zmysle, že je síce proti momentálnej vláde, ale jeho politické snahy nesmerujú proti Československej republike, musí preto voliť iný spôsob a metódy, ako menšinové strany. HSLŠ využíva menšinové hnutie jednak ako formu nátlaku na centralistické strany, jednak pri riešení niektorých otázok cirkevných.²⁷ Iniciatíva pri dohodách o spolupráci vychádzala predovšetkým z menšinových strán.

Jedným z dôvodov, pre ktorý sa nemohla dohoda medzi menšinovými stranami a HSLŠ uskutočniť, bolo vymedzenie kompetencie Slovákov a na Slovensku žijúcich Maďarov v programovanom autonómnom Slovensku. Kresťansko-sociálna strana sa stávala za ľudákmi požadovanú autonómiu.

²⁴ E. K. Jahn, Die Deutschen in der Slowakei..., str. 118.

²⁵ Štátny slovenský ústredný archív (ďalej ŠSÚA), fond Policajné riaditeľstvo (ďalej PR), kart 239.

²⁶ Pozri A. Bartlová, Spolupráca buržoázných politických strán na Slovensku v rokoch 1930–1935, ČsČH roč. XXII/1974, č. 4, str. 486.

²⁷ Blížšie tamtiež, str. 484.

Prvý predseda strany dr. E. Lelley v roku 1924 zdôrazňoval: „Na začiatku nášho politického hnutia 2. januára ja sám som to bol, kto na žilinskom výborovom zasadaní ponúkol pomocnú pravicu našej strany a Kresťansko-sociálna strana si prisvojila bod politického programu ľudovej strany – autonómiu Slovenska.“²⁸ Politickí predstavitelia maďarských menšinových strán presadzovali rovnoprávne postavenie maďarskej menšiny v oblasti kultúry a ekonómie. V praxi to znamenalo napr. rovnocenné používanie slovenského a maďarského jazyka na Slovensku. S tým vedenie HSLS nesúhlasí a dáva tak najavo, že v prípade autonómie Slovenska nebude s maďarským obyvateľstvom jednať ako s rovnocenným partnerom, ale len ako s menšinou v rámci Slovenska.

Podporu svojho programu hľadá u HSLS aj druhá významná strana – Maďarská národná strana (MNS). Ustanovila sa v roku 1925, jej súčasťou sa stala aj Krajinská maďarská maloroľnícka strana (vznik 8. 2. 1920 v Komárne).²⁹ Členskú základňu tvorili roľníci, maloroľníci a poľnohospodárski robotníci, väčšinou evanjelického vyznania. Strana sa spočiatku – pod vedením J. Szentiványiho – usiluje o aktivizmus, o zaradenie Maďarov do života v Československu. „Cez to však, že v MNS víťazí smer aktivistický, nedá sa ďalší jej postup presne odhadnúť, lebo mnohí funkcionári tejto strany sa obávajú, že by v dôsledku aktivistickej politiky boli označovaní za zradcov maďarskej veci a tým stratili mnoho v očiach iredentisticky spracovaného maďarského obyvateľstva,“³⁰ píše sa v zpráve o schôdzi zemského predsedníctva MNS konanej 4. 6. 1928 v Košiciach. Politika MNS je skutočne označovaná za zradu a to predovšetkým Krajinskou kresťansko-sociálnou stranou, ktorá ju považuje za silného konkurenta v zjednocovacom procese Maďarov na Slovensku a prostredníctvom ostrej kritiky jej aktivizmu chce získať ďalších prívržencov. V roku 1934 prerušujú strany aj kontakty osobné.

Maďarský revizionizmus však vidí v plnej šírke škody vzniklé rozštiepením maďarského hnutia na Slovensku a snaží sa – predovšetkým prostredníctvom Kresťansko-sociálnej strany, ktorú finančne podporuje – sprostredkovať spoluprácu a zlúčenie oboch strán. Pozitívne výsledky sa však nedostavujú ani v roku 1928, keď je HSLS vo vláde a v Maďarsku silnejú obavy z oslabenia revizionizmu na Slovensku, nalieha sa na MNS, tá však neprestáva s kritikou opozičnej politiky Kresťansko-sociálnej strany a sama zostáva pri aktivizme. J. Szentiványi v Prágai Magyar Hírlap dňa 5. VI. 1928 napísal: „Za účelom upravenia pomeru medzi stranou kresťansko-sociálnou a Maďarskou národnou stranou vynieslo predsedníctvo strany nasledujúce rozhodnutie: Zemské predsedníctvo MNS, verné starým zásadám, želá si bratskú súčinnosť so zemskou stranou Maďarskou kresťansko-sociálnou bez toho však, aby táto súčinnosť sa dotýkala samostatnosti MNS.“³¹ Maďarsko sa však nevzdáva nádejí na vytvorenie jed-

²⁸ ŠSÚA, fond PR-NB, kart. 253.

²⁹ ŠSÚA, fond PR-NB 75/3, kart. 253.

³⁰ Zpráva prezídia PR v Košiciach z 5. 6. 1928 zaslaná oddeleniu ministerstva vnútra v Bratislave o schôdzi zemského predsedníctva MNS dňa 4. 6. 1928 v Košiciach, ŠSÚA, fond PR-68/1-4, 1921-1949, kart. 242.

³¹ Prágay Magyar Hírlap z 5. VI. 1928, č. 128, článok Maďarská národná strana ve sjednocení s maďarskou kresťansko-sociální stranou se připravila k volbám. ŠSÚA, fond PR 68/1-4, kart. 242.

notnej maďarskej strany na Slovensku. Hlásenia, neustále prichádzajúce na prezídium krajinského úradu,³² hovoria o nových pokynoch z Budapešti, o diskuziách o názve takto vzniklej strany. Medzinárodná situácia – výbojná politika nemeckého a talianskeho fašizmu – signalizovali v Budapešti, ale aj v radoch maďarskej menšiny, že sa vytvára atmosféra vhodná pre uskutočnenie revizionistických plánov. Rast fašizmu v zahraničí, ale i českého a slovenského, obavy zo straty členstva, to všetko vplyva i na politický kurz v MNS, postupne sa približuje k ideológii Kresťansko-sociálnej strany. Na verejnej schôdzi maďarskej a nemeckej národnej strany v máji 1933 Szentiványi zdôrazňoval, že takmer celý svet – najmä Nemci sú pre revíziu československých hraníc, čoho sa však obávajú v Prahe, Bukurešti, Varšave a v Juhoslávii. V hlásení o priebehu schôdze sa okrem iného hovorí: „Nutno poznamenať, že v Leviciach sa verejne rozpráva o tom, že v najbližšom čase dôjde k revízii československých hraníc a maďarská menšina usadená v pohraničí, bude pripojená k Maďarsku.“³³ Aktivizmus v MNS je postupne vystriedaný iredentistickými plánmi.

Rast európskeho fašizmu povzbudzuje činnosť nemeckých menšín, čo ovšem znamená pre maďarské strany ďalšie zmenšenie vplyvu na nemecké obyvateľstvo a tým aj celkové zníženie ich váhy v politickom živote Československa. MNS sa preto snaží zabezpečiť si pozície prostredníctvom HSELS. Ľudáci síce po nitrianskych oslavách stoja na silno protičeskom stanovisku, českí fašisti (Stríbrný, Locher) sa chystajú na porady s Hlinkom, chcú utužiť Zväzok opozičných strán k protivládneému jednotnému postupu, napriek tomu sa MNS u HSELS stretá s neúspechom. Poslanec MNS dr. J. Holota na zhromaždení strany 24. 11. 1934 v Bratislave povedal: „O láske národov k nám, medzi ktorými žijeme, mohol by som len toľko povedať, že Česi a Nemci nemajú nás iste radi, Slováci nemajú nás síce radi, ale nehnevajú sa na nás v takej miere, ako iní, lenže Hlinka nemá odvahy, aby nám podal ruku.“³⁴ Boli však nádeje MNS v tomto období reálne? Dôkladné zodpovedanie tejto otázky by si vyžiadalo presný rozbor vývoja situácie v oboch stranách, na tomto mieste sa však obmedzíme len na globálne konštatovanie, že kurz HSELS nastúpený v roku 1933 bol síce protičeský, ale orientovaný nie promaďarsky, ale pronemecky. Vedúce pozície v strane získava skupina tzv. mladoľudákov³⁵ sústredená okolo časopisu „Nástup“ (vychádza od roku 1933) – A. Mach, F. Ďurčanský, ktorí hľadajú podporu pre riešenie slovenských problémov v hitlerovskom Nemecku (otvorene sa prihlásili k fašizmu na Piešťanskom zjazde v roku 1936).

³² Napr. hlásenie prezídia pol. riaditeľstva v Košiciach z 9. 4. 1929 prez. krajinského úradu v Bratislave, ŠSÚA, fond PR 68/1–4, kart. 242.

³³ Zpráva o verejnej schôdzi maďarskej a nemeckej národnej strany konanej 14. 5. 1933 v Leviciach, ŠSÚA, fond PR 68/2, 1925–1933, kart. 242.

³⁴ Zpráva o valnom zhromaždení MNS z 24. 11. 1934 v Bratislave, ŠSÚA, fond PR 68/1–4, kart. 242.

³⁵ V rokoch 1937–1938 má v diferencovaných skupinách HSELS najpevnejšie pozície skupina A. Macha a F. Ďurčanského. – 1. sidorovci – polonofilská orientácia – čakajú podporu z beckovského Poľska, 2. tzv. mladoľudáci typu Ďurčanského a Macha, hľadajú pomoc v hitlerovskom Nemecku, 3. staroľudáci s rezíduami z minulých kampaní tukovsko-jehličkovských, 4. radoví členovia – presvedčení o vyriešení slov. otázky v ČSR formou dohody.

Maďarská národná strana videla záruku národnostného zrovnoprávnenia Maďarov v autonómii Slovenska so zavedením národnostnej samosprávy pre maďarskú menšinu. Jozef Szentiványi v Prágay Magyar Hirlap 5. 10. 1929 napísal: „Požiadavok autonómie Slovenska prijali sme za svoj, avšak tak, že žiadame pre Maďarov národnostnú samosprávu.“³⁶ Zaručila by však autonomistická HSLS takúto samosprávu? K zápornej odpovedi viedli značnú časť maďarskej i nemeckej menšiny predovšetkým obavy zo slovenského nacionalizmu, ktorý mohol vytvoriť nepriaznivejšiu situáciu, aká bola pôsobením českého. S kritikou ľudákmi požadovanej autonómie vystupuje aj Komunistická strana Československa. Maďarský poslanec Štefan Kosík v pražskom sneme 17. 3. 1938 povedal: „Sidorovci nikdy ani slovom neuistili Maďarov, že ich menšinové právo v rámci autonómie budú zachovávať. Ba naopak, podľa hlavného hesla, ktoré znie: „Na Slovensku po slovensky“, by sme po maďarsky ani hovoriť nesmeli. Esterházyovci požadujú autonómiu, v ktorej by Maďari nemali vôbec nijké práva.“³⁷ Nasledujúce obdobie ukázalo, že obavy maďarských komunistov boli oprávnené.

Heslo autonómie, či už kultúrnej, alebo politickej využíva pre svoje ciele iredentistický tábor. Jeho súčasťou sa stáva aj Zjednotená maďarská strana (vzniklá v roku 1936 zlúčením Kresťansko-sociálnej strany a Maďarskej národnej strany), keď sa do jej čela dostávajú radikálne iredentistické živly, predstavované grófom Jánosom Esterházym a Sándorom Jarossom. Ak už predtým ovplyvňovali obe strany 60–70 % maďarského voličstva, teraz mali možnosť ako jediná „pravá“ maďarská strana agitovať ešte úspešnejšie.³⁸ V roku 1938 prichádzajú z pohraničného územia zprávy o zhromaždeniach, „za účelom demonštrácie pre pripojenie pohraničného územia k Maďarsku“,³⁹ o podpisových akciách...⁴⁰

Maďarskú menšinu žijúcu v južných a juhovýchodných oblastiach Slovenska nemožno však v ani jednej etape vidieť ako jednotnú homogénnu masu nacionálnych Maďarov usilujúcich len o rozbitie republiky. Treba sa na ňu dívať ako na sociálne a politicky diferencovanú národnosť, v ktorej si značná časť, a to predovšetkým vrstvy pracujúcich robotníkov, maloroľníkov a pokrokovej inteligencie nachádzala pevné miesto v Československu. V Clementis o maďarskej menšine píše: „Kto prežíval predmníchovské časy v maďarských krajoch Slovenska, ten vie, aký zásadný rozdiel bol medzi nimi a Sudeťanmi. Väčšina maďarského robotníctva a sedliactva nielenže ocenila politický a kultúrny pokrok, ktorý mu priniesla republika, ale tieto vrstvy videli správne aj zástoj Československa v európskej situácii a jeho význam pre nádeje ich druhov v Maďarsku, a tým aj pre celý maďarský národ. Je pravda, že v pomníchovskom zmät-

³⁶ Prágai Magyar Hirlap z 5. 10. 1928, č. 227, článok J. Szentiványiho o národnostnom pracovnom programe strany, ŠSÚA, fond PR 68/1–4, kart. 242.

³⁷ K. Sidor, Slovenská politika na pôde pražského snemu 1918–1938, sv. 2, Bratislava 1943–1944, str. 215.

³⁸ Materiál o agitácii – ŠSÚA, fond Krajinský úrad, prezídium (ďalej KÚ[P]). IV. maď., kart. 255, ŠSÚA fond KÚ[P] V. maď., kart. 256.

³⁹ Zpráva o zhromaždení Iudu vo Veľkom Mageri 24. 9. 1938, ŠSÚA, fond KÚ[P] V. maď., kart. 255.

⁴⁰ ŠSÚA, fond KÚ[P] IV. maď. 1938, kart. 256.

ku a depresii sa veľkej časti týchto vrstiev »zakrútila hlava«, avšak vytriezvenie prišlo až príliš skoro.⁴¹

So zložitou politickou štruktúrou sa stretáme aj u slovenských Nemcov. Slovenskí Nemci boli v predmníchovskej republike organizovní v českých a slovenských stranách, v stranách sudetských Nemcov, vo svojich vlastných a popri tom i v stranách maďarských. Pozrime sa bližšie na skupiny tvoriace takú bohatú mozaiku politického života. Zvýšenú pozornosť si zasluhujú najpočetnejšie a najdôležitejšie strany – Zipscher deutsche Partei (ZdP) a Karpathendeutsche Partei (KdP), predstaviteľky promaďarskej a pronemeckej orientácie v nemeckom menšinovom hnutí.

Vznik republiky zastihol slovenských Nemcov v odlišnej situácii, ako sudetských. Netvorili kompaktný územný celok, ale jazykové ostrovy, boli vzdialení od hraníc materskej krajiny. Sudetskí Nemci mali za sebou desaťročia národnostných bojov, vybudované školstvo a rozličné kultúrne organizácie, zatiaľ čo u slovenských Nemcov je v oblasti národného povedomia citeľný vplyv maďarizácie. Maďarské politické snahy majú po vzniku republiky oporu v nemeckých menšinách, silné pozície si držia na Spiši. Pôsobí tu Zipscherdeutsche Partei, ktorá bola nemeckou filiálkou Maďarskej národnej strany. Zipscherdeutsche Partei sa ustanovila 22. 3. 1920 v Kežmarku z Volksrat der Zipscher Deutschungarn (vznik v novembri 1918). Spolupracovala s kresťansko-sociálnou stranou a neskôr i s maloroľníckou maďarskou stranou. Predseda strany A. Nitsch na zakladajúcej schôdzi o orientácii strany otvorene povedal: „Spišskí Nemci nikdy nemysleli na to, aby uvoľnili zväzky, ktoré ich viažu s Maďarskom. Podľa špeciálnych požiadaviek svojho rodového života bojujú za záchranu svojej starej nemeckej kultúry, ale ruka v ruke kráčajú s Maďarskom, od ktorého sa nikdy neodtrhnú.“⁴² V období pred voľbami 1920, keď sudetskí Nemci i Maďari majú záujem na vytvorení jednotného frontu, sú to práve spišskí Nemci, ktorí majú medzi nimi zabezpečovať kontakty. „My spišskí Nemci, preberáme úlohy, aby sme jednou rukou Maďarov druhou českých Nemcov držiac, vytvorili prirodzený zväzok medzi dvoma národnosťami na seba odkázanými,⁴³ vyhlásil v roku 1920 A. Nitsch. Ideológia sudetských Nemcov sa však na Spiši dlho stretáva s odmietaním a nepochopením, proti idei veľkonemectva sa stavia integrita Uhorska. Ešte v roku 1934 píše „Budapest Hirlap“,⁴⁴ že spišskí Nemci pod nemeckým nacionalizmom skrývajú vernosť Maďarsku, ale nemajú úmysel sa ponemčiť, ako o to usilujú sudetskí Nemci. Napriek snahám Maďarov udržať si vplyv na Spiši, ich pozície a teda aj masu voličstva ZdP postupne získava Karpathendeutsche Partei.

Sudetskí Nemci v prvých rokoch existencie republiky prejavujú záujem o svojich krajanov na Slovensku, ich politické strany tu zakladajú pobočky. V septembri 1920 je to v Bratislave Deutschdemokratische Freiheitspartei,⁴⁵ v tom istom roku i Deutsche National Partei (DNP). DNP podporuje požiadavku sebaurčenia Nemcov, ich pripojenia k Nemecku.

⁴¹ V. Clementis, Medzi nami a Maďarmi, Londýn 1943, str. 55.

⁴² ŠSÚA, fond PR-NB, kart. 251.

⁴³ ŠSÚA, fond PR-NB, kart. 253.

⁴⁴ Budapesti Hirlap 1. 7. 1934, ŠSÚA fond KÚ(P) IV. prez. nem., kart. 137.

⁴⁵ ŠSÚA, fond PR-NB, kart. 234.

alebo k Rakúsku. Jej vodca dr. R. Lodgman von Auen sa snaží získať podporu tohto programu nielen u slovenských Nemcov, ale aj u Maďarov. V snahe vytvoriť vo voľbách 1920 nemecko-maďarský národný blok a tak manifestovať nacionalistické požiadavky, podniká cestu po republike. V Košiciach okrem iného povedal: „Napriek tomu, že medzi našimi národmi neboli predtým žiadne bližšie vzťahy, je nutné, aby toto zblíženie bolo čo najtesnejšie, lebo náš cieľ je spoločný a jedna je naša vôľa... Ubezpečujem Vás, že sudetskí Nemci nebudú prevádzať výlučne len nemeckú národnostnú politiku, ale so všetkou silou budú hájiť záujmy aj ostatných národnostných menšín.“⁴⁶ Ako pojítka medzi sudetskými Nemcami a Maďarmi mali v jeho predstave opäť vystupovať spišskí Nemci, u ktorých bola promaďarská orientácia najsilnejšia.

V Prahe vzniklý Bund der Landwirte si najviac prívržencov získal v okolí Bratislavy. Na jeho čele stáli Franz Křepek a dr. Franz Spina. Žiadajú podiel Nemcov na štátnej zpráve, v politickej sfére sa snažia o spoluprácu s českými agrárnikmi, ich politika sa v tomto smere pohybuje na platforme aktivizmu. Riešenie národnostnej otázky si teda predstavujú celkovo v rámci Československej republiky, významným krokom tohto riešenia by bolo pomerné zastúpenie a aktivita Nemcov v orgánoch štátnej správy. Na ostatné nemecké strany sa obracajú so žiadosťami, či už ide o podporu Karpatonemeckej strany – finančnú aj organizačnú, alebo o spoločný volebný boj v roku 1935 po boku henleinovej strany.⁴⁷

Nemecký nacionalizmus sa na Slovensku v dvadsiatych rokoch začína presadzovať aj prostredníctvom kultúrnych spolkov, podporovaných sudetskými i ríšskymi Nemcami. Kultúrne osvetová práca vytvárala pôdu pre politické organizovanie Nemcov nezávisle na maďarských stranách. Najmasovejším spolkom je Deutscher Kulturverband, silné pozície má aj Karpathenverein.⁴⁸ S poverením organizovať Nemcov na nacionalistickom základe prichádza na Slovensko v roku 1927 aj olomoucký rodák Franz Karmasin, ktorého vyslal na Slovensko tzv. Kameradschaftsbund, združenie stavovsky orientovaných nemeckých nacionalistov. Činnosť týchto spolkov a združení v dvadsiatych rokoch má pre politický vývoj nemeckej menšiny pravdepodobne väčší význam ako ich početné strany a straničky.⁴⁹ Hra na schovávačku s kultúrnou činnosťou sa skončila ešte v roku 1928, keď bola založená Karpathendeutsche Partei, ktorá si jasne kládla za úlohu politicky organizovať všetkých Nemcov na Slovensku. Drží sa dvoch zásad: že Nemeц patrí k Nemcovi bez ohľadu na bydlisko a stav a za druhé, že nemecká menšina na Slovensku je sama o sebe politicky bezmocná. Na rozdiel od Zipscher deutsche Partei, ktorá z týchto úvah vyvodzovala nutnosť spojenectva s maďarskými stranami, dokazuje KdP nutnosť spoločného postupu so sudetonemeckými stranami. Spočiatku sa orientuje na tzv. aktivistické strany – stranu agrárnu a Nemecké pracovné a hospodárske súručenstvo – KdP začína teda formálne svoju činnosť ako vládna strana. Aktivizmus znamenal len dočasnú spoluprácu,

⁴⁶ ŠSÚA, fond PR-NB, kart. 253.

⁴⁷ Magyar Ujság z 6. 1. 1935, č. 5, ŠSÚA, fond PR, kart. 251.

⁴⁸ Zprávy o činnosti spolku pozri v ŠSÚA fond KÚ(P) IV. nem., kart. 197.

⁴⁹ Zprávy o činnosti menších nemeckých strán na Slovensku pozri v ŠSÚA, fond PR 71/1–9, 1924–1945, kart. 245.

ktorá však vyniesla strane finančnú podporu nemeckých agrárnikov, blahovôľu československých agrárnikov i štátneho aparátu. Napriek všetkému sa nedarí KdP dosiahnuť výraznejší úspech. Najväčší boje o hlasy voličov zvädzala s ZdP na Spiši.⁵⁰ Pri obecných voľbách v Kežmarku (21. 10. 1934) získala ZdP 638 hlasov a 8 mandátov, KdP len 71 hlasov a žiadny mandát.⁵¹ Prehrané voľby, ako i situácia v Nemecku vedú stranu k zvýšenej aktivite. Hľadá nové cesty — jednou z nich je spojenie s Henleinom (Heimatfront). Sám Henlein sa listom z 28. 11. 1934 obracia na KdP: „Ich konnte davon überzeugen, dass nur die Karpathendeutsche Partei eindeutig in diesem Sinne arbeitet und als Hauptpunkt ihres Programms klar und verbindlich die Zusammenarbeit mit dem Sudetendeutschtum herausgestellt hat.“⁵² Tento list KdP zverejnila a bol pre ňu silnou zbraňou, najmä keď sa stal Henlein medzi Nemcami autoritou. Podobný list dal k dispozícii KdP i Spina, vodca aktivistickej strany nemeckých agrárnikov. Tak sa Karmasin mohol opierať o podporu nemeckej opozície i aktivistov. Spoločný postup s Henleinom, schválený Berlínom, v parlamentných voľbách 1935 znamenal pre KdP úspech — dosiahnutie 27 000 hlasov (65 % všetkých hlasov slovenských Nemcov) a dvoch mandátov. KdP postupne dobýva aj pozície ZdP na Spiši, rozvíja veľkú agitáciu po celom Slovensku. Rečníci KdP v období 1934—1937 proklamujú, že stoja na pôde Československej republiky a veľmi rozhodne popierajú akékoľvek spojenie s Hitlerom a národným socializmom.⁵³ Žiadajú rovnoprávnosť národov v republike (Gelnica, Hliník, Petržalka, Piagre),⁵⁴ vyriešenie nemeckého problému v rámci republiky (Handlová).⁵⁵ Henlein je všade oslavovaný ako zjednotiteľ Nemcov v Československu. Poslanec Fr. Hollube na zhromaždení v Handlovej (23. 2. 1936) povedal: „Zdôrazňujem, nám sa nejedná o politickú partaj, nám sa jedná o zachovanie národnosti . . . vždy sme v prvom rade Nemci. Práve v tom je zásluha Henleina, že prebudil v nás toto vedomie a že nás, ktorí sme natoľko roztrúsení po jazykových ostrovoch Slovenska pobáda k súdržnosti s ostatnými bratmi Nemcami.“⁵⁶ Nacizmus však postupne ovláda nemeckú menšinu na Slovensku. Vyhlásenie KdP, že v ich radoch nie sú iredentisti, i keď sa občas objavuje heslo „Heil Hitler“, či hákový kríž na kabátoch, boli nepresvedčivé. Slová poslanca Knorreho z februára 1937 „ . . . my nie sme nepriatelia štátu a príde čas, keď to aj dokážeme“,⁵⁷ zostali len želaním, nie reálnou skutočnosťou.

V roku 1937 upevňujú KdP styky s Henleinom, ktorý vymenováva Karmasina svojim zástupcom na Slovensku: „Ich ernenne Sie hiemit zu mei-

⁵⁰ Podrobne J. Kramer, Cesta slovenských Nemcov od uhorskej orientácie k orientácii veľkonemeckej, Nové obzory, Košice 1963, č. 5, str. 163—199.

⁵¹ Tamtiež, str. 177.

⁵² List K. Henleina vedeniu KdP z 28. 11. 1934, Proces proti Karmasinovi, príloha k obžalobe, Archív justičného ministerstva, cit. z V. Král, Die Deutschen in der Tschechoslowakei, Dokumentensammlung, Praha 1964, dok. č. 20.

⁵³ Pre štúdium verejne hlásaných názorov KdP popri tlačí je najcennejším prameňom materiál z verejných zhromaždení, uložený v ŠSÚA, fond KÚ.

⁵⁴ Pozri ŠSÚA, fond KÚ(P) IV. nem. 1936, kart. 137.

⁵⁵ ŠSÚA, fond KÚ(P) IV. nem. 1930—1937, kart. 197.

⁵⁶ Verejné ľudové zhromaždenie KdP v Handlovej 23. 2. 1936, ŠSÚA, fond KÚ(P) IV. nem. 1936, kart. 137.

⁵⁷ Zpráva o reči poslanca R. Knorra na verejnom zhromaždení KdP 14. 2. 1937 v Gelnici, ŠSÚA, fond KÚ prez. nem., 1923/1937, kart. 197.

nem Stellvertreter in der Führung der Karpathendeutschen Partei... Diese Vollmacht kann nur von mir geändert oder zurückgezogen werden.“⁵⁸ Už od roku 1935, keď sa KdP otvorene stavia za Henleinovu politiku, ozývajú sa v jej radoch protesty proti takémuto postupu. Časť slovenských Nemcov zastáva toto stanovisko ešte v apríli 1938, mnohí z nich vidia jediné riešenie národnostnej otázky na Slovensku a teda i nemeckej, v spolupráci s českými zemami, v aktivistickej politike. Karmasina znepokojuje, ako obratne túto skutočnosť využíva maďarská propaganda. V liste Henleinovi (24. 4. 1938) poukazuje na šírenie správ o tom, že slovenskí Nemci stoja na pokraji záujmu Nemcov v Čechách. Karmasin preto žiada, „dass unser Vorsitzender Konrad Henlein einen Aufruf an das Karpathendeutschtum erlässt, in welchem er auf die besondere Lage des Inseldeutschtums hinweist, auf die geänderten Verhältnisse, welche dadurch entstanden sind, dass das Pressburger Sprachgebiet an Deutschland grenzt und die Versicherung enthält, dass das Sudetendeutschtum genau so geschlossen sich für das Karpathendeutschtum einsetzt, wie bisher.“⁵⁹ Karmasin teda nie je spokojný so vzťahom Henleinovej strany k KdP a dožaduje sa jednoznačného stanoviska. Henlein má verejne potvrdiť zvláštne postavenie slovenských Nemcov a zároveň ochotu sudetských Nemcov pomáhať im. Hlavný argument maďarskej propagandy voči politike Karpatonemeckej strany bol ten, že usadlé „domorodé“ kraje slovenských Nemcov sú zásadne odlišné od pomerov v Sudetoch. O záveroch, ktoré z tohto konštatovania vyvodzujú maďarské strany, píše Karmasin Henleinovi: „... „Das meistbenützte Argument ist, dass die Sudetendeutschen mit Recht ihre Autonomie verlangen, dass aber für die Karpathendeutschen eine derartige Lösung unwahrscheinlich ist.“⁶⁰ O závažnosti tohoto argumentu nemožno pochybovať, stačí sa pozrieť na požiadavky karlovarského programu, s ktorým sa podľa inštrukcie vedenia SdP oboznamujú účastníci zhromaždení 1. mája 1938 v Bratislave, Spišskej Belej, Lomnici, Jánovej Lehote, Kunešove a Nemeckom Pravne.⁶¹

Sudetonemecké požiadavky narážali na odlišnosť postavenia slovenských Nemcov. Určenie a uznanie uzatvoreného nemeckého sídelného územia (tretí bod karlovarských požiadavok) bolo prakticky nemožné, pretože slovenskí Nemci žili roztrúsene, vytvárali menšie či väčšie jazykové ostrovy, v prevažnej časti slovenských okresov tvorili skutočne národnostnú menšinu. Z tohto dôvodu bola tiež nereálna realizácia ďalších Henleinových požiadaviek na Slovensku — uznanie a prevedenie zásady, že v nemeckom území majú byť len nemeckí verejní zamestnanci (požiadavok číslo sedem). Požiadavok zriadenia zákonnej ochrany pre Nemcov žijúcich mimo uzatvoreného nemeckého sídelného územia (požiadavok č. 5) nadobúda na Slovensku úplne iného rozmeru ako v českých zemiach, lebo by v slovenských pomeroch bol aplikovateľný na rozhodujúcu väčšinu nemeckého obyvateľstva. Prípadné pripojenie nemeckých oblastí k Nemecku, ako ho

⁵⁸ Státní ústřední archiv v Prahe fond F. Karmasin, cit. z V. Král, Die Deutschen in der Tschechoslowakei, dok. č. 76.

⁵⁹ Státní ústřední archiv v Prahe fond SdP, cit. z V. Král, Die Deutschen in der Tschechoslowakei..., dok. č. 126.

⁶⁰ List Karmasina Henleinovi z 21. 4. 1938, tamtiež, dok. č. 126.

⁶¹ Pozri materiál v ŠSÚA, fond KÚ(P), kart. 193, 236.

plánovali henleinovci, by u slovenských Nemcov (i keď po anšluse Rakúska susedila bratislavská oblasť s nemeckou ríšou) vzhľadom na celkovú vzdialenosť jednotlivých oblastí od ríše bolo ťažko realizovateľné.

Napriek uvedeným skutočnostiam, práve od roku 1938 vystupuje KdP rozhodne za spoluprácu s Nemeckom. V júni 1938, keď sa konali v niektorých obciach obecné voľby, vystupuje KdP ako reprezentantka zdrvujúcej väčšiny slovenských Nemcov.

Pokúsili sme sa načrtnúť základné vývojové tendencie najväčšej strany slovenských Nemcov – Karpathendeutsche Partei – od spolupráce s aktivistickými stranami, cez spojenectvo s Henleinom a nemeckou ríšou až k prevahe fašizmu v nemeckej menšine. Počiatočná promaďarská orientácia bola po prijatí veľkonemeckej ideológie a odmietnutí plánov na integritu Uhorska vystriedaná úsilím o odstránenie maďarského vplyvu, držiaceho sa najmä na Spiši. Najviac sa v tomto smere exponuje KdP a po jej zakázaní v roku 1938 jej nástupkyňa – Deutsche Partei.⁶²

Slovenskí Nemci v predmnichovskej republike pracujú spolu s ostatnými národnosťami i v strane sociálno demokratickej, KSČ i v Zjednotenej kresťansko-sociálnej strane (Vereinigte christlichsoziale Landes- und ungarische Nationalpartei).⁶³ Až do roku 1937 bola najviac karpatských Nemcov organizovaných práve v tejto strane. Esterházy sa však orientuje na Berlín (podľa pokynov z Budapešti), spolupracuje s Henleinom, s SdP a KdP. Časť Nemcov, nesúhlasiacich s politikou vedenia strany, sa rozhodlo založiť vlastnú nemeckú stranu – Deutsche christlichsoziale Landespartei (DchLP). Na ustanovujúcej schôdzi (18. 3. 1937) bol za predsedu zvolený dr. V. Förster.

O prvých schôdzach DchLP prichádzajú na Policajné riaditeľstvo v Bratislave zprávy signalizujúce snahy o akúsi politiku stredy, bez prílišnej angažovanosti na jednej, či na druhej strane: „Nesúhlasia so zahraničnou politikou SdP ani s tzv. aktivizmom. Chcú len reálnu politiku, lebo vedia, že 150 000 Nemcov medzi 3 miliónmi obyvateľov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi nemôže hrať nejakú rozhodujúcu politickú rolu.“⁶⁴ Ešte v roku 1938, keď väčšina nemeckého obyvateľstva bola ovplyvnená fašizmom, vystupuje s plánom spolupráce s ostatnými stranami a národnosťami. Policajné riaditeľstvo dostáva zprávu zo schôdze DchLP v Bratislave dňa 10. 7. 1938: „Tón a nálada celej schôdze mala ráz protihenleinovský a bolo spomenuté dobré nažívanie s inými politickými stranami. ako so stranou sociálne demokratickou, so stranou čs. národne socialisticou, ba aj komunistickou a inými štátotvornými stranami. Celkové rezumé – proti rozkladnej politike Henleinovej.“⁶⁵ Znovu je zdôrazňovaná odlišnosť sudetských Nemcov od starousadlíkov na Slovensku, ktorí už desaťročia mali možnosť zžiť sa so slovenským okolím.

Medzi nemeckou menšinou sa neozývajú protestné hlasy len proti pod-

⁶² Zprávy o činnosti Deutsche Partei pozri v ŠSÚA, fond PR, kart. 245–251, tiež ŠSÚA, fond DP 1935–1945 – zachovali sa len fragmenty.

⁶³ ŠSÚA, fond PR 71/14–15, kart. 251.

⁶⁴ Zpráva o schôdzi DchLP konanej 30. 7. 1937 v Bratislave, ŠSÚA, fond PR 71/14, kart. 251.

⁶⁵ Zpráva o schôdzi DchLP konanej 10. 7. 1938 v Bratislave, ŠSÚA, fond PR 71/14, kart. 251.

pore návrhov henleinovej strany na riešenie nemeckej otázky v Československu, ale aj proti ľudákmi žiadanej politickej autonómii, ako forme riešenia slovenskej otázky. Predstavitel Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei (DSDAP), P. Wittich v roku 1921 konštatuje, že vedúci pracovníci strany už niekoľkokrát zdôrazňovali, že ľudácka autonómia by nebola pre menšiny žiadnym prínosom, ale naopak by znamenala „eine noch ärgere Unterdrückung der nationalen Minderheiten“. Jeho predstava riešenia národnostnej otázky je spojená s austromarxistickou tradíciou v strane – jazykovo ohraničené národné územie, spravované národom voľenými orgánmi kultúrnej, národnej a jazykovej samosprávy.⁶⁶

Môžeme konštatovať, že vnútorný vývoj politickej diferenciácie slovenských Nemcov, ako sme sa ho pokúsili načrtnúť, spoluurčoval ich postoj k riešeniu nemeckej i slovenskej otázky – v podstate s tromi možnosťami: obnovenou integritou Uhorska, v rámci republiky vo forme národnej alebo kultúrnej autonómie, opieraním sa o programy sudetských Nemcov (presadzuje KdP). Pri obnovení integrity Uhorska ako i po riešení nemeckej otázky v rámci Československa pomocou Nemecka, mali Nemci tvoriť samosprávny celok, či autonómiu. Boj medzi maďarskými stranami a sudetonemeckými o vplyv na nemeckú menšinu na Slovensku bol z oboch strán protičeskoslovenský – bol to boj maďarského revizionizmu s veľkonemeckou ideológiou. Vidíme, že celý vývoj menšiny je logickým pokračovaním troch východiskových bodov nemeckých strán na Slovensku po vzniku republiky: tradície maďarského stranického systému, organizácie prenesené z Čiech, vlastné nové strany, orientujúce sa väčšinou na Nemecko. Prevažná časť nemeckej menšiny považuje problémy Nemcov na Slovensku za súčasť nemeckej otázky v celom Československu (najmä pod vplyvom silnejšej veľkonemeckej ideológie a propagandy širenej KdP), vyčleňuje problematiku slovenských Nemcov – v sfére politickej – z rámca slovenskej otázky, ide im predovšetkým o samosprávu národnú, kultúrnu, alebo o autonómiu pre nemeckú menšinu na Slovensku, zároveň si uvedomuje odlišnosť postavenia slovenských Nemcov a Nemcov v Čechách.

Postoj maďarskej menšiny k slovenskej otázke je determinovaný jej odlišným postavením na Slovensku, ako mala menšina nemecká (početnosť, politická diferenciácia strán, priame susedstvo s materskou krajinou atď.), plánmi Budapešti (nevzdáva sa snáh o pripojenie Slovenska k Maďarsku). Je pochopiteľné, že maďarské strany sa nevzdávajú podpory ľudáckej autonómie ani vtedy, keď nezískali od Hlinkovej strany žiadne záruky rovnoprávneho postavenia Maďarov v taktó vzniklej autonómii. Maďarský revizionizmus totiž potreboval heslo autonómie na udržiavanie a zväčšovanie napätia vo vzťahoch českého a slovenského národa a v Československu vôbec. Hlinkova slovenská ľudová strana zasa využívala menšinové hnutie, predovšetkým maďarské, ako výstrahy pre vládne kruhy pri presadzovaní svojich požiadaviek. Proti názoru, že riešením slovenskej otázky autonómiou bude v zápätí v jej rámci riešená maďarská otázka samosprávou, vystupuje značná časť samotnej maďarskej menšiny.

Diferencovanosť maďarských strán sa odráža, ako sme to videli, v ne-

⁶⁶ Volksrecht 20. 11. 1921, cit. podľa J. K. J a h n, Die Deutschen in der Slowakei ..., str. 118.

jednotnom postoji k slovenskej otázke. Nesmieme zabúdať ani na zložitosť diferenciacie strán a skupín v nemeckej menšine na Slovensku (napríklad postupnej prevahe fašizmu), ktorá pokračuje i po mníchovských udalostiach.

Bližšej spolupráci menšinového a slovenského hnutia v medzivojnovom období v politickej sfére zabráňovala skutočnosť, že sa tu stretávali tri silné nacionalistické tendencie — slovenský nacionalizmus, maďarský nacionalizmus a veľkonemecká ideológia. Objektívna realita predpokladala spoločný postup Slovákov, Maďarov a slovenských Nemcov proti politike českej buržoázie na Slovensku. Sociálna, ekonomická a v obecných rysoch aj politická štruktúra slovenskej spoločnosti bola v podstate zhodná so štruktúrou menšinových národností. Problémy Slovenska, ktoré tvorili podstatu slovenskej otázky, v plnej miere zasahovali aj obyvateľstvo maďarskej a nemeckej národnosti. V akej forme a nakoľko bola realizovaná spolupráca menšín a slovenského národa v sfére ekonomickej a sociálnej, to by si vyžadovalo zvláštnu štúdiu.

Neriešenie národnostnej otázky a podmienky buržoazného systému umožňovali vmešovanie sa zahraničných mocností do vnútorných záležitostí štátu, podporovali šírenie maďarského iredentizmu a nemeckého fašizmu. Komunistická strana si plne uvedomovala nebezpečenie takéhoto postupu, jej „Plán hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska“ (1937) sa vzťahuje i na slovenské menšiny, nevzdáva sa ani po jeho zamietnutí; L. Novomeský ešte v júni 1938 píše: „Je treba, aby riešenie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych jazykových problémov na Slovensku znamenalo aj splnenie spravodlivých požiadaviek nemeckého a maďarského ľudu.“⁶⁷ Neriešenie národnostnej otázky na Slovensku sa stalo jedným z dôležitých faktorov pôsobiacich negatívne pri rozpade Československej republiky.

⁶⁷ L. Novomeský, Pomáhajú maďarizovať, Slovenské zvesti III/1938, č. 123, 24. 6. 1938, cit. z L. Novomeský, Čestná povinnosť, Výber z politických statí a článkov 1933–1944, Bratislava 1969, str. 337.

**ВЕНГЕРСКОЕ И НЕМЕЦКОЕ МЕНЬШИНСТВО В СЛОВАКИИ
И ИХ ОТНОШЕНИЕ К СЛОВАЦКОМУ ВОПРОСУ
В 1918 — 1938 ГОДАХ**

Многие проблемы касающиеся движения национальных меньшинств в Словакии в междувоенный период разработаны в нашей исторической науке пока недостаточно — например соотношение Словацкой народной партии Глинки (HSLS) и национальных меньшинств, особенная идеология немцев спишского района, прогрессивное движение среди венгерского и немецкого национальных меньшинств, отношение национальных меньшинств к словацкому вопросу и т. д.

Настоящая статья занимается последней из приведенных проблем — на основе развития политической дифференциации меньшинства она следит за изменением их отношений к словацкому вопросу и за предложениями решения этого вопроса. По существу в венгерском и немецком движениях национальных меньшинств можно встретиться (аналогично с словацкой политической жизнью) с тремя группами предложений относящихся к решению словацкого вопроса: с национальной или культурной автономией в рамках Чехословацкой республики, с возобновлением интегральности старой Венгрии, с ориентацией на Германию. Если большая часть венгерского национального меньшинства рассматривает, в качестве предположения реализации своих требований, осуществление автономии истребуемой глинковцами (э. зн. представителями партии А. Глинки) — в соответствии с планами венгерского ревизионизма — то подавляющая часть немецкого национального меньшинства считает проблемы немцев в Словакии составной частью немецкого вопроса во всей Чехословакии, она исключает в политической области проблематику немцев в Словакии из пределов словацкого вопроса. Победу одерживает ориентировка к судетонемецкой партии, хотя и немцы в Словакии понимают свое несходное положение.

Общественная, экономическая и, в общих чертах, также политическая структура словацкого общества, по существу, совпадали с соответствующими структурами национальных меньшинств. Однако, более узкое сотрудничество в политической области не смогло осуществиться, именно, из-за сталкивания трех сильных националистических направлений — словацкого и венгерского национализма и великогерманской идеологии.

**DIE UNGARISCHE UND DEUTSCHE MINDERHEITEN
IN DER SLOWAKEI UND IHRE BEZIEHUNG
ZUR SLOWAKISCHEN FRAGE IN DEN JAHREN 1918—1938**

Manche Probleme, welche die Minderheitsbewegung in der Weltkriegszwischenzeit in der Slowakei angehen, wurden nicht in unserer Geschichtsforschung hinreichend bearbeitet — die Beziehung zwischen Hlinkas Slowakischen Volkspartei (HSLs) und den Minderheiten, die Spezifitäten der Ideologie der Zipser-Deutschen, die fortschrittliche Bewegung in Reihen der ungarisch-deutschen Minderheit, die Haltung der Minderheiten zur slowakischen Frage usw. Dieser Aufsatz befasst sich mit dem letzten von höher angeführten Problemen — auf Grund der Entwicklung der politischen Differenziation der Minderheiten verfolgt die Änderung ihrer Beziehungen zur slowakischen Frage und zu den Vorschlägen auf die Lösung dieser Frage.

Im wesentlichen treffen wir uns in der ungarischen und deutschen Minderheitsbewegung — und dergleichen im slowakischen politischen Leben — mit drei Gruppen der Entwürfe auf die Lösung der slowakischen Frage zusammen: mit der nationalen oder kulturellen Autonomie im Rahmen der Republik, mit dem Wiederaufbau der Integrität von Ungarn, mit der Orientierung auf Deutschland. Mehrheit von der ungarischen Minderheit hält als Voraussetzung für Erfüllung ihrer Forderungen die Verwirklichung von der Seite Hlinkas-Anhänger geforderten Autonomie (in Übereinstimmung mit den Plänen des ungarischen Revisionismus). Der überwiegende Teil deutscher Minderheit hält das Problem der Deutschen in der Slowakei für einen Teil der deutschen Frage in ganzer Tschechoslowakei. Die Problematik der Deutschen in der Slowakei, was die Sphäre der Politik betrifft, ist aus dem Rahmen der slowakischen Frage ausgegliedert. Als siegreich zeigt sich in diesem Falle die Orientierung auf die sudetendeutsche Partei, auch wenn sich die Deutschen in der Slowakei ihrer unterschiedlichen Stellung bewusst sind. Soziale, ökonomische und im allgemeinen auch politische Struktur der slowakischen Gesellschaft war im wesentlichen identisch mit der Struktur der Minderheiten. Da aber die starken nationalen Tendenzen, d. h. slowakischer Nationalismus, ungarischer Nationalismus und die grossdeutsche Ideologie zusammenstießen, wurde eine nähere Zusammenarbeit in der politischen Sphäre verhindert.

